

dan ayrılıp İmamşâhiler veya Hindistan'da bilindiği üzere Satpantis (gerçek yolun takipçileri) adıyla yeni bir fırka kurdu. Bundan dolayı İslâm Şah'ın oğlu Abdüsselâm tarafından İsmâiliyye'den çıkarıldı. Ayrıca Kebîrüddin Hasan ailesinde ortaya çıkan karışıklıklar yüzünden İsmâilî imâmetince Tâceddin'den sonra yeni bir pîr tayin edilmedi. İmam Şah, 919 (1513) yılında Ahmedâbâd yakınlarında kurduğu Pîrâne kasabasında öldü ve orada defnedildi. İmamşâhiler fırkası oğlu Nûr Muhammed Şah tarafından sürdürüldü.

Eserleri. İmam Şah'ın Hint-İsmâilî kültürü konularını içeren ve Gucerâtî dilinde yazılan on beş eserinden bir kısmı şunlardır: 1. *Bai Budhai*. Kız kardeşi Budhai ile dinî ve teosofik konular üzerinde konuşmasını ihtiva eden yetmiş bir kısa şiirden meydana gelmiştir. 2. *To Munivar Bhai* (*Muman Chitveni*). Manzum bir eser olup mistik kozmogoniyle ilgili 552 rubâîyi içerir. 3. *Jannatpuri* (Cennet kasabası). İmam Şah'ın mânevî olarak cenneti ziyaret edişini ele alan ve 153 rubâiden oluşan eser özet halinde yayımlanmıştır (*Collectanea*, Cairo 1948, I, 122-137). 4. *Satveni* (Gerçek sözler). Çeşitli dinî konularla ilgili yirmi iki şiir ihtiva etmektedir. 5. *Jhankâr* (Cenk). Kıyamete dair meseleleri içeren 486 beyitten ibarettir. 6. *Man Sanjamni* (Akıl için öğütler). Şeriatın tarifleri, pîr ve mürid arasındaki ilişkileri konu alan 332 beyitlik bir manzumedir (diğer eserleri için bk. Ivanow, *Ismaili Literature*, s. 179-181).

BİBLİYOGRAFYA :

W. Ivanow, *Ismaili Literature*, Tahran 1963, s. 179-181; a.m.f., "The Sect of İmâm Shâh Gujarat", *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, XII, Bombay 1936, s. 19-70; S. C. Misra, *Muslim Communities in Gujarat*, Bombay 1964, s. 54; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 358-359; F. Daftary, *The Ismailis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1992, s. 436, 480-481, 484; A. A. A. Fyze, "İmâm Shâh", *EI*² (İng.), III, 1163.

MUSTAFA ÖZ

İMAM YÛSUF EFENDİ

(bk. YÛSUF EFENDİ, İmam).

İMÂMÂN
(الإمان)

Biri kutbun sağında,
diğeri solunda bulunan
iki velîye verilen ad
(bk. KUTUB; RİCÂLÛ'L-GAYB).

İMAMBÂRÂ

(امامباراه)

Şîa'nın muharrem ayında
toplu tâziye merasimi yaptığı yerlerin
Hindistan'daki adı
(bk. HÛSEYİNİYE).

İMÂME

(bk. SARIK).

el-İMÂME ve's-SİYÂSE

(الإمامة والسياسة)

İlk devir halifeler tarihi.

Müellifi kesin olarak tesbit edilememekle beraber genellikle İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) nisbet edilen eserde, Hz. Peygamber'den sonraki halife seçimlerine ve bu seçimler sırasında çıkan ihtilâflara, Sakîfetü Benî Sâide'deki gelişmelerden başlayarak Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle sonuçlanan fitne olaylarına, Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşı'na, Hz. Ali'nin Hâricîler'le mücadelesine ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemine genişçe yer verilmiştir. Ayrıca Hz. Hasan ile Muâviye arasındaki münasebetler, Emevî iktidarının kuruluşu, Muâviye'nin oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesiyle ilgili faaliyetler, ileri gelen bazı şahsiyetlerin bu husustaki görüşleri, Medine halkının Yezîd'e biat etmemesi, Harre Vak'ası, Abdullah b. Zübeyr'in Emevîler'le mücadelesi, Kâbe'nin yakılması ve Haccâc'ın faaliyetleri, Mûsâ b. Nusayr'ın İfrîkiye ve Endülüs'ün fethiyle görevlendirilmesi, bu bölgelerin fethi, Emevî halifeleri dönemindeki isyanlar, Abbâsî ihtilâli, ilk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'tan başlayarak Ebû Ca'fer el-Manşûr, Mehdi, Hârûnürreşid ile oğlu Me'mûn dönemi olayları da kitapta yer almaktadır. Diğer kaynaklardaki rivayetlerden farklı ve geniş bilgiler ihtiva eden eserde her halifenin iktidara geliş süreci, varsa bu konu etrafındaki siyasî ve askerî mücadeleler anlatılmış, olaylar tahlil edilmiş, bazı sahâbîler eleştirilmiştir. Emevîler lehine ifadelerin yer aldığı kitapta yanlışlıklar ve uydurma rivayetler de bulunmaktadır. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın, Seffâh ve Ebû'l-Abbâs şeklinde iki ayrı şahıs gibi anlatılması dikkati çeken en önemli yanlışlardan biridir.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-İmâme ve's-siyâse*'nin İbn Kuteybe'ye nisbetini şüphe ile karşılamış ve eseri şiddetle tenkit

etmiştir (*el-Avâşım*, s. 248). Muhibbüddin el-Hatîb de eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını belirtmiştir (*a.g.e.*, neşredenin dipnotu, s. 248). Aralarında Pascual de Gayangos, Reinhart Dozy, Michael Jan de Goeje ve Brockelmann'ın bulunduğu şarkiyatçılarla birçok tarihçi, İbn Kuteybe'nin hal tercümesini yazanlardan hiçbirinin onun bu isimde bir kitabından bahsetmediğine, eserin üslûbunun diğer eserlerine benzemediğine, öteki kitaplarında kendi görüşlerini yazarken söze "kâle Ebû Muhammed" diye başladığı halde bu eserde "kâle Abdullah" ifadesinin kullanıldığına, diğer eserlerinde zaman zaman kendi kitaplarına gönderme yaparak bunların adını zikretmesine karşılık *el-İmâme*'de hiçbir kitabının adının geçmediğine, öbür eserlerinde İfrîkiye, Mağrib ve Endülüs tarihine yer vermediği halde bu kitapta konusuyla ilgisi olmamasına rağmen bu bölgelerin fetihlerine yer verilmiş olmasına, muahhar bir müellif olan İbnü'l-Şebbât (ö. 681/1282) dışında hiçbir yazarın eserden ictibasta bulunmamasına, *el-İmâme*'de Abbâsî halifelerinin tenkit edilmesine karşılık İbn Kuteybe'nin diğer eserlerinde onlara karşı böyle bir tavra rastlanmadığına vb. gerekçelere dayanarak eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını ileri sürmüştür.

Kuzey Afrika ve Endülüs'ün fethine kırk sayfalık bir yer ayrılmış olmasından hareketle kitabın İbn Kuteybe'nin çağdaşı Endülüslü veya Mısırlı bir müellife ait olabileceği de söylenmiştir. Endülüs tarihine dair eser yazan İbnü'l-Kütîyye'nin adı da bunlar arasında zikredilmektedir (*EI*² [İng.], III, 845). Cebrâil Cebbûr gibi *el-İmâme*'yi İbn Hazm'a nisbet edenler yanında İbn Kuteybe'ye ait olduğunda ısrar edenler de vardır. Bunlara göre Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İbn Kuteybe'yi eleştirmekle kitabın ona aidiyetini kabul etmiş, ancak kitabın tamamının ona ait olup olmadığı hususunda şüpheye düşmüştür. Bundan dolayı eserdeki yanlışlıkların, konu ve maksadını aşan kısmın müellif tarafından değil başkaları tarafından ilâve edilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır (Demir, XXXI/1 [1995], s. 40).

el-İmâme ve's-siyâse Muhammed Mahmûd er-Râfîi (Kahire 1322, 1327, 1333, 1377/1957), Tâhâ Muhammed Zeynî (I-II, Kahire 1387/1967), Abbas el-Halebî (Kahire 1969) ve Ali Şîrî (I-II, Beyrut 1990) tarafından İbn Kuteybe'nin eseri olarak neşredilmiştir. Saîd Sâlih Halîl, eseri tahkik ederek III. (IX.) yüzyıl müelliflerinden birine ait olduğu kaydıyla yayımlanmıştır.

lamıştır (*el-Ma'hedü'l-almânî li'd-dirâsâti's-şarkıyye*, Beyrut 1982). *el-İmâme*, Pascual de Gayangos tarafından *The History of the Muhammadan Dynasties in Spain* adıyla kısmen İngilizce'ye tercüme edilmiştir (I, zeyil E, II, zeyil A, London 1840-1843).

BİBLİYOGRAFYA :

el-İmâme ve's-siyâse, I-II; a.mlf., *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1379/1960, neşredenin girişi, s. 56; a.mlf., *Uyûnu'l-aḥbâr*, Kahire 1964, Ahmed Zekî el-Adevî'nin girişi, s. 40-41; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşım* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Kahire 1399, s. 248; G. Leconte, *Ibn Kutayba*, Damas 1965, s. 175-176; a.mlf., "İbn Kutayba", *EJ*² (İng.), III, 845, 847; M. J. de Goéje, "Kitâb al-İmâma wa's-siyâsa", *RSO*, I/1-4 (1907-1908), s. 415-421; Cebrâil Cebûr, "Kitâbü'l-İmâme ve's-siyâse el-mensûb li'bn Kuteybe-men hüve mü'ellifüh?", *el-Eb-hâs*, XIII/3, Beyrut 1960, s. 383-395; a.mlf., "Kitâbü'l-İmâme ve's-siyâse el-mensûb li'bn Kuteybe-men hüve mü'ellifüh?: Red 'alâ nakd", a.e., XIV/3 (1961), s. 326-341; Muhammed Yûsuf Necm, "Kitâbü'l-İmâme ve's-siyâse el-mensûb li'bn Kuteybe-men hüve mü'ellifüh?", a.e., XIV/1 (1961), s. 122-132; Fahri Demir, "el-İmâme ve's-siyâse Adli Eser Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXI/1, Ankara 1995, s. 31-44; C. Brockelmann, "İbn Kuteybe", *IA*, V/2, s. 763.

AVNİ İLHAN

İMÂMET

(الإمامة)

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasî liderliği görevi.

Sözlükte imâm "kendisine uyulan kimse" demektir. Toplumun başında bulunan ve toplumun fertlerini yönlendiren kişiler imam diye anılmıştır. İmamın sevk ve idare ettiği toplum ise ümmet kelimesiyle karşılanmıştır. Bu durumda imam "üm-metin idaresini üstlenen kişi", imâmet "imamın üzerine aldığı görev" anlamına gelmektedir. Ayrıca cemaate namaz kıldıran kimseye önder ve yönetici niteliği sebebiyle imam, yaptığı göreve imâmet denmişse de karışıklığı önlemek amacıyla devlet başkanlığı için "büyük imamlık" (*el-imâmetü'l-uzmâ*, *el-imâmetü'l-kübrâ*) ifadesi tercih edilmiştir. Siyasî ve hukukî bir terim olarak Resûl-i Ekrem'den sonra İslâm toplumunun idaresini en yüksek seviyede üstlenen kişinin görev ve makamını ifade eden imâmet kavramı kelâm, fıkıh ve siyasî tarihte farklı şekillerde ele alınmıştır. Kelâm ve fıkıh âlimleri, siyasî nazariyelerle ilgili görüşlerini genellikle "imâmet" başlığı altında incelerken tarihçiler, Hz. Ebû Bekir'den başlayıp Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam eden ta-

rihî vâkıyı "hilâfet" kelimesiyle karşılamışlardır. Ancak imâmet daha çok nazârî mânada devlet başkanlığını, hilâfet ise fiilî otoriteyi belirtir. Mâverî ve İbn Hal-dûn'a göre imâmet, dini koruyan ve dünyevî yönetimde nübüvvetin yerini alan bir müessesedir (*el-Aḥkâmü's-sultâniyye*, s. 3; *Muḥaddime*, s. 178-179). Bu tarifler daha çok Ehl-i sünnet ve Mu'tezile'nin anlayışını yansıtmaktadır. Zeydiyye dışında Şîa'nın imâmet anlayışı, sadece dünyevî otorite yönüyle değil hem cismanî hem ruhanî yetkiler bakımından nübüvvetin devamı olan bir kurumu ifade etmektedir.

İmâmet kavramının kelâmcılar arasında daha çok kullanılan bir terim olmasının önemli sebeplerinden biri, II. (VIII.) yüzyılda Ali b. Mîsem ve Hişâm b. Hakem gibi Şîa âlimlerinin hilâfet terimi yerine imâmeti kullanmaları, "kitâbü'l-imâmet" adıyla kaleme aldıkları eserlerde bu konuyu dinin temel ilkesi olarak ileri sürmeleridir. Bu dönemde Şîa'ya muhalif olan İslâm fırkaları, aynı kavramı ifade etmek için "es-siyâsetü's-şer'iyye" terimini kullanmışlardır. Özellikle Eş'arî'den itibaren imâmet, Şîa telakkisini eleştirme amacıyla kelâm kitaplarının son bölümü olarak ele alınmış, sonraları bu terim yaygınlık kazanmıştır.

Hız. Peygamber'in vefatı üzerine Benî Sâide avlusunda toplanan ensar, Sa'd b. Ubâde'yi halife seçme konusunda anlaşmak üzere iken Ebû Bekir ve Ömer durumdan haberdar olarak müzakerelere katıldılar. Sosyal yönü ağır basan imâmet gibi bir görevin, hemen bütün Arap kabilelerince saygı duyulan Kureyş mensuplarının dışında birine verilemeyeceği yolundaki tartışmalardan sonra muhacir ve ensar grupları Ebû Bekir'e biat ettiler. Sonraları Bekriyye denilen bir grup Ebû Bekir'in ashabin en üstünü ve halifelige en lâyık kişi olduğunu iddia edecektir. "Halîfetü Resûlillâh" olarak anılan Ebû Bekir'in vefatının ardından Ömer, "Peygamber'in halifesinin halifesi" gibi uzun bir terkip yerine "emîrü'l-mü'minîn" diye anıldı. Daha sonra devletin başında fiilen bulunanlar için halife ve emîrü'l-mü'minîn unvanları kullanılırken konuyu bir siyaset nazariyesi olarak ele alan eserlerde genellikle imam ve onun görevi için imâmet terimleri kullanılmıştır. Hz. Osman ve Ali döneminde imâmet yahut devlet başkanlığı konusundaki tartışmalar, İslâm toplumundaki büyük anlaşmazlıkların mihverini teşkil etmiştir (Eş'arî, s. 2; Şehristânî, I, 24). İslâm toplumu içinde başlayan, Cemal ve Sıffin vak'aları ile de-

vam eden, hakem olayı ile de bir sonuca bağlanamayan ilk mücadeleler imâmet konusundaki ihtilâflardan kaynaklanmıştır. Bu olaylar Şîa, Havâric ve Mürcie'yi şekillendirmiştir. İmamın kim olacağı, kendisinde bulunması gereken nitelikler, azledilip edilemeyeceği gibi hususların tartışması daha Hz. Ali'nin hilâfeti devrinde başlamıştır. Nitekim Sıffin dönüşü Hâriciler, Hz. Ali'nin kendi kendini azlettiğini düşünerek Abdullah b. Vehb er-Râsibî'ye biat ettiler. Diğer taraftan imâmetle ilgili meşveret ehlinin kimler olacağı, imâmet makamının kimlerin biatıyla sahibini bulacağı tartışılıyordu. İmamda bulunması gereken nitelikler başlangıçta Hz. Ömer tarafından "üm-metin emini" diye özetlenmişti. Daha sonra da bu nitelikler ayrıntılı biçimde ortaya konmuştur. Hz. Peygamber'in ashâbı hakkındaki övücü sözlerinin Hz. Ali ile ilgili olanları muhtemelen Cemal Vak'ası'ndan önce onun müfrit taraftarlarınınca mübalağalı bir şekilde yorumlanmış ve Ali savaş esnasında vasî olarak nitelendirilmiştir. Buna karşı Sıffin Savaşı sonunda Hz. Ali'yi ve muhaliflerini tekfir ederek onlardan ayrılan Hâriciler, Ali taraftarlarının ileri sürdüğü görüşlere şiddetle karşı çıkmış ve imâmet konusunda farklı görüşler ortaya atmışlardır. II. (VIII.) yüzyıldan başlarından itibaren imâmet ilkesini benimseyen gruplardan Abbâsiyye, Abbas b. Abdülmuttalib ve neslinin, diğerleri de Hz. Ali'nin imâmeti hakkında nas bulunduğunu ileri sürmeye başladılar. Bunun tabii sonucu olarak halifenin mâsum ve en üstün kişi olması gerekirdi. Bu iddianın taraftar bulması zor olmadı. İktidarda bulunan Emevî ve ardından Abbâsî halifelerinin Ali soyuna karşı haksız tutumları onları gözden düşürürken birer kurtarıcı olarak ileri sürülen muhalif liderlerin mâsumiyetlerini pekiştirmiş oldu. Bundan dolayı konuyla ilk ilgilenenler Şîi kelâmcıları olmuştur (İbnü'n-Nedîm, s. 182). Onların bu meselede önce Mu'tezile imamları ile tartıştıkları da bilinmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri ise konuya Şîa'nın iddialarına cevap vermek şeklinde ilgi göstermiştir. İmâmet hususunda özellikle Râfîzî ve Hâricî fırkaları tarafından aşırı görüşler ileri sürülünce Ehl-i sünnet kelâmcıları, dinin aslına ait bir mesele olmasına rağmen imâmeti kelâm konuları arasına almışlardır. İdeal imam modeli olarak dini en iyi bilen sahâbîlerin imam kabul ettiği kişiler ele alınmış, değerlendirilmeler ilk dört halifeye göre yapılmış ve icraatlarının meşrû olduğu neticesine